

31. Токарук Я. Утворення єврейського гетто у Станіславі в 1941 р. / Я. Токарук // Галичина. – 2006–2007. – № 12–13. – С. 385–393.
32. Хонигсман Я. Катастрофа єврейства Західної України. Євреї Восточної Галичини, Західної Волини, Буковини і Закарпаття в 1933–1945 роках / Я. Хонигсман. – Львів, 1998. – 352 с.
33. Круглов А. И. Энциклопедия Холокоста : еврейская энциклопедия Украины / А. И. Круглов; [ред. И. М. Левитас]. – К., 2000. – 224 с.
34. Круглов А. И. Катастрофа українського єврейства 1941–1944 рр. : енцикл. справ / А. И. Круглов. – Харків, 2001. – 376 с.
35. Российская еврейская энциклопедия / гл. ред. Г. Г. Брановер; редкол. : З. Н. Вагнер (председ.) и др. – М., 2000. – Т. 4. Историческое краеведение. А – Й.

In 1930s – 1940s the Jewish community of a city of Stanislav passed several important stages. The period of 1930s was a way of dynamic development, but in 1941–1944 it through Catastrophe. After World War II in the conditions of the Soviet totalitarian regime the community has tried to renew the legal activity, but could not do it. The article deals with the stages of the Holocaust of the Stanislav Jewish community and also the action of destruction of Jews in the Stanislav region because the city of Stanislav was a place of their most mass annihilation.

Key words: the Holocaust, Jews, Stanislav, Nazis, destruction actions.

УДК 94 (477.8)

ББК 63.3 (4 Укр) 625

Т.В. Галицька-Дідух

УКРАЇНСЬКЕ МІСТО В ІДЕОЛОГІЧНО-ПОЛІТИЧНОМУ ПРОТИСТОЯННІ ОУН І УПА ТА СТАЛІНСЬКОГО ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ В 1944 – НА ПОЧ. 1950-х рр. (НА ПРИКЛАДІ СТАНІСЛАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

У статті на широкому джерельному матеріалі досліджено основні завдання й напрями політико-пропагандивної діяльності радянського уряду й ОУН і УПА в повоєнні роки. Доведено, що як словесні методи, так й агітаційно-пропагандистські форми були дієвими засобами в ідеолого-політичному протистоянні в період “умиротворення” Західної України. З’ясовано причини пригніченого морально-психологічного клімату в західноукраїнських містах.

Ключові слова: сталінський тоталітарний режим, Організація українських націоналістів, Українська повстанська армія, пропаганда, агітація, національно-визвольний рух.

Якісно новий етап в осмисленні української історії ХХ ст. розпочався після розпаду СРСР і відновлення державної незалежності України. Однак доводиться визнати, що пострадянське українське суспільство продовжує інерцію мислення й світосприйняття радянської епохи, що позначається в усіх сферах політичного, соціокультурного, економічного, релігійного життя. Посттоталітарний синдром виявляється в нездатності українців упровадити в життя принципи демократичного громадянського суспільства та правової держави, що, зокрема, втілюються у формі гострих дискусій (у тому числі з питань історії національно-визвольного руху).

На наш погляд, важливим є історичний аналіз тягlosti боротьби за українську державність, зростання національної самосвідомості, прагнення українського народу до власного державного життя на засадах самостійності, соборності, самоврядності. Тому вивчення в різних площинах протистояння радянського режиму й українського національно-визвольного руху в повоєнні роки є актуальним.

Радянська історіографія (М.Тесленко, В.Чередниченко, М.Івасюта) висвітлювала заходи ЦК КП(б)У щодо зміцнення рядів робітничого класу, “підвищення його політичного та культурно-технічного рівня”, а також єдності робітництва, селянства й інтелігенції в боротьбі з “українськими буржуазними націоналістами” [48, арк.63]. Українські вчені діаспори (П.Мірчук, В.Косик, З.Книш, Г.Костюк та ін.) першими розпочали роботу над створенням історії ОУН і УПА в повоєнний період. Дослідженням українського національно-визвольного руху в умовах незалежності України займа-

ються М.Коваль, М.Головко, А.Кентій, О.Рубльов, Б.Ярош, В.Деревінський, С.Ткаченко, В.В'ятрович, В.Сергійчук, І.Андрухів, Т.Андрусак. Особливості організації агітаційно-пропагандивної роботи у своїх працях висвітлюють О.Стасюк, О.Дмитерко, І.Марчук, В.Мороз, Г.Стародубець. Однак у сучасній вітчизняній історіографії поза комплексним дослідженням залишається цілий ряд проблем, що дає простір для подальшого вивчення українського національно-визвольного руху 40 – поч. 50-х рр. ХХ ст.

У статті досліджено ідеологічно-політичне протистояння ОУН і УПА та радянського режиму в західноукраїнському місті (на прикладі Станіславської області) в період “умиротворення” Західної України.

З другої половини 1944 р. почався новий етап боротьби за вплив у західних областях України. Ще в перший період радянізації західноукраїнське населення швидко розчарувалося в більшовицькій моделі української державності й стало активно проявляти антирадянські настрої. Цілком логічним було недоброзичливе ставлення місцевого населення до радянських військових частин, що ввійшли на територію Західної України в 1944 р. Основним завданням радянського уряду стало забезпечення стабільності існування тоталітарного режиму в краю.

Розробка та впровадження комплексу заходів, спрямованих на розвиток промислової й транспортної інфраструктури в Західній Україні, сприяли зміцненню радянської влади в західноукраїнських містах. Зокрема, протягом 1945 р. запрацювали 273 промислові підприємства Станіславщини [49, с.121]. Індустріалізації Станіславщини сприяла наявність “густоти населення, значних і різноманітних природних ресурсів (нафти й газу, гідроресурсів, солі харчової та калійної, лісу, місцевих видів палива) та різноманітних видів сільськогосподарської сировини для промислового розвитку” [38, с.161]. Слід зауважити, що відбудова західноукраїнських міст проходила складніше, ніж на Сході, що зумовлювалося не тільки руйнуваннями, слабкістю промислового розвитку регіону, але й продовженням збройної боротьби ОУН і УПА.

Модернізування промисловості вимагало збільшення кількості освічених кваліфікованих робітників. Проблема забезпечення кадрами вирішувалася шляхом спрямування в західноукраїнський регіон партноменклатури з інших областей УРСР і СРСР, яка, з одного боку, виконувала волю сталінського режиму, а з іншого боку, мала досвід державно-партійної роботи, а також працівників вищої й середньої школи, установ культури, науки, охорони здоров'я, спеціалістів промисловості й транспорту тощо. Зокрема, зі східних областей у західні протягом 1944–1945 рр. було направлено близько 84 тис. керівних працівників і спеціалістів різних галузей народного господарства [45, с.122]. Необхідно підкреслити, що міграційна хвиля росіян до обласних центрів Західної України свідчила про намагання Москви інтегрувати цей регіон до складу тоталітарної системи – СРСР, позбавивши його впливу націоналістичних сил.

Прогалину кадрів радянська влада вирішувала також через залучення місцевого населення. У західноукраїнському регіоні, охопленому національно-визвольною війною, для радянського уряду принциповим було віднайти соціальну базу. Партійне керівництво зобов'язувало “секретарів первинних парторганізацій, комуністів керівників установ: посилити партійно-масову роботу серед робітників і службовців особливо з місцевими, залучати їх в активну боротьбу з українсько-німецькими націоналістами” [24, арк.1].

З цією метою в Західній Україні розгорталася мережа громадських організацій: комсомольських і профспілкових. Безумовно, слід підкреслити їх повну залежність від компартії, а також той факт, що їхня діяльність зосереджувалася в основному в містах, оскільки села знаходилися під контролем повстанців. На партійні, комсомольські та профспілкові організації покладалося завдання стати провідниками комуністичної партії, що автоматично означало сприяти колективізації, індустріалізації, денаціоналізації. Зокрема, радянські партійні органи вимагали розгорнути активну політичну

роботу “серед населення і особливо серед молоді, відірвати молодь та інтелігенцію з-під націоналістичного впливу” [20, арк.53]. ЦК КП(б)У в січні 1945 р. зобов’язувало обкоми КП(б)У “добитися створення комсомольських організацій у кожному селі, на кожному підприємстві і посилити політично-виховну роботу серед молоді” [7, арк.9]. Комсомольці активно залучалися до агітаційної й організаційної роботи. У “Прикарпатській правді” від 6 січня 1946 р. зазначалося: “Комсомольці-активісти керують агіт-колективами, працюють агітаторами по селах, завідують агітпунктами, працюють в складі дільничних виборчих комісій, обладнують їх приміщення, складали, а тепер перевіряють списки виборців, готують лозунги і плакати, допомагають ліквідувати неписьменність серед неписьмених виборців, до дня виборів готують художні виступи гуртків самодіяльності” [42]. Посилювався вплив первинних партійних організацій на підприємствах, завдання яких полягало не тільки в організації виробництва, але й в ідеологічному контролі робітників.

Велике значення радянське керівництво приділяло місцевій інтелігенції, тому проводило серію заходів, демагогічно утверджуючи пріоритети української культури, традицій і звичаїв. Разом із тим, за визнаннями самих агітаторів, серйозною проблемою їх роботи було незнання української мови: “Працювати серед населення доводиться на українській мові, а це складно і дуже гальмує роботу. Безумовно, вихід можна було б знайти, організувавши гуртки по вивченню української мови, але ми в такій ситуації, ви про це знаєте, сьогодні ми тут, а завтра нас можуть перекинути на фінляндський фронт і т. п.” [18, арк.53]. Загалом підвищення освітнього рівня супроводжувалося процесами русифікації, ідеологізації й атеїзму.

Широко розрекламовані агітаційною пропагандою і забезпечені організаційними зусиллями відповідних структур акції (зокрема, реалізації облігацій державних позик) сприяли поповненню державної казни, що зменшувало можливості підтримки націоналістичного підпілля.

Непримиренного характеру набула інформаційна війна між українським національно-визвольним рухом і комуністичним режимом. Переваги, без сумніву, були в радянської сторони, оскільки на неї працювали значні ресурси тоталітарної системи: засоби масової інформації (“Україна”, “Культосвітня робота”, “Молодой большевик”, “Дніпро”, “Культура и жизнь”, “Патриот – родине”, “Большевик Украины”, “Зірка”, “Молодь України”, “Піонерська правда”, “Сталинское племя”, “Радянська школа”, “Блокнот агітатора”, “Бібліотека агітатора”, “Партийная жизнь”, “Сім’я і школа” та ін.), мережа шкіл і гуртків партійно-політичної освіти, тисячі пропагандистів. Тільки в 1945 р. у західноукраїнські області було відряджено 3500 спеціально навчених пропагандистів та агітаторів [50, с.320].

Головною метою радянської агітації було виховання неприйняття оунівської ідеології, формування негативного ставлення до “українсько-німецьких націоналістів”, приживлення комуністично-тоталітарних ідеалів, свідомості “радянської людини” [8, арк.1–8; 7, арк.4–5]. Зокрема, поширювалися чутки такого змісту: “Основна маса трудящих району (Городенківського. – Т.Г.-Д.) перестали вірити в проведену оунівським підпіллям агітацію про створення націоналістичної самостійної держави в Україні, а навпаки, висловлюють думку про те, що оунівське підпілля в швидкому часі перестане існувати...” [27, арк.5].

З метою дискредитації національно-визвольного руху партапарат проводив гучні ідеологічні кампанії в засобах масової інформації щодо викриття українсько-німецьких зв’язків у період Другої світової війни, ролі Греко-католицької церкви в цій співпраці, реквізиційної політики ОУН і УПА, за допомогою якої вирішувалася проблема постачання харчів і фуражу, репресивних заходів СБ щодо цивільного населення, саботажних акцій, у тому числі руйнування промислових об’єктів, адміністративних споруд, виробничих приміщень, клубів і т. п. У місцевій пресі публікувалися “покаянні листи”

тих, хто скористався радянською амністією, роз'яснювальні статті про переваги радянського устрою тощо. Загалом радянська пропаганда “носила наступальний характер” [29, арк.8–9; 25, арк.100].

Активно спекулювалися ідеї стахановського руху. Радянський уряд вимагав від партійних, профспілкових і господарських організацій “розвивати такі форми соціалістичного змагання, як колективна стахановська робота дільниць і цехів, рух швидкістиків, багатостаттне обслуговування, змагання по професіях” [38, с.137]. У “Прикарпатській правді” була опублікована передова такого змісту: “Машиніст Станіславського депо тов. Никитін в грудневому змаганні транспортників завоював звання кращого машиніста Радянського Союзу 9 лютого в честь виборів у Верховну Раду СРСР” [44]. У статті “Даємо нафту понад план” від 14 вересня 1946 р. зазначалося: “Колектив Ріпнянського нафтопромислу з честю виконує своє зобов'язання – піврічний видобуток нафти виконаний на 108 %. Але нафтовики Ріпного не заспокоюються на досягнутому. Діставши на другу половину року збільшення плану з видобутку нафти, ми мобілізували всі свої сили на виконання й цього завдання: уже добилися фактичного збільшення видобутку нафти – план за липень виконали на 100,9 %, в серпні – на 101,1 %, а з видобутку газу – на 100 %, з проходки нових свердловин – на 122,5 %” [38, с.54]. Радянські агітатори в політично-масовій роботі оперували штампами на кшталт: “Жити ще нелегко. Але радянські люди знають, що наші труднощі тимчасові, що вони, безумовно, будуть переможені й що високі більшовицькі темпи господарського будівництва є запорукою якнайшвидшого подолання труднощів” [41].

Дієвим засобом ідеологічного контролю стали лекції й індивідуальні бесіди представників радянської влади з місцевим населенням. Згідно з рішенням Політбюро ЦК КП(б)У від 27 листопада 1947 р. “Про покращення роботи відділів пропаганди і агітації обкомів, міськкомів, райкомів КП(б)У і управління пропаганди” організовувалися лекторії з вивчення історії ВКП(б) для робітників та інтелігенції, установлювався “суворий контроль за відвідуванням лекторію” [30, арк.1, 7–8]. Популярними були такі теми радянських лекцій: “1. Українсько-буржуазні націоналісти – агенти американського імперіалізму – злісні вороги українського народу.

2. Непорушна дружба українського і Великого російського народів.

3. Соціалістичні перетворення в Західних областях України.

4. Великі будови комунізму – нове свідчення перемоги ленінсько-сталінської національної політики.

5. Про радянський патріотизм” [26, арк.18].

У червні–липні 1948 р. у Станіславській області партійні органи (22 тис. осіб) провели 173 тис. бесід (1,6 млн. осіб). 27 листопада 1945 р. було прийняте рішення ЦК КП(б)У про виклики місцевого населення на бесіди з працівниками спецслужб, спрямовані на вербування агітаторів, виявлення членів ОУН і УПА, залякування місцевого населення. Зокрема, за грудень 1945 – січень 1946 рр. тільки в Станіславській області такі бесіди були проведені в 323 населених пунктах із 963 [8, арк.4]. Користуючись обізнаністю СБ, радянські спецслужби всіляко компрометували родини учасників націоналістичного підпілля, унаслідок чого представники СБ часом страчували безневинних людей, що підірвало довіру місцевого населення до підпільної мережі ОУН та УПА.

24 березня 1945 р. ухвалено постанову ЦК КП(б)У “Про перевірку обліку робітників та службовців на підприємствах промисловості, транспорту і в радянських установах західних областей України”. Протягом місяця в Станіславській області перевірили 356 об'єктів, на яких працювало 20553 громадян. Серед них виявлено 528 “класово чужих елементів”. В обласному центрі серед 8844 перевірених – 26 “шпигунів, агентів гестапо та підозрілих”, 71 “українсько-німецький націоналіст”, 14 “польських націоналістів”, 39 “зрадників батьківщини, німецьких пособників”, 11 “анти-

радянських елементів”, з “колишніх поліцаї”. Створювалися спеціальні облікові групи, які перевіряли “дезертирів виробництва” [46, с.36], а також приймали “ефективні заходи по очищенню підприємств і закладів від ворожих елементів” [29, арк.8–9].

У звіті Надвірнянського райкому КП(б) України Станіславської області зазначалося, що “місто Надвірна засмічене контрреволюційним елементом, особливо околиці міста, де переховуються учасники банд УПА, а також бойовики з окремими керівниками підпілля ОУН. З метою виявлення і ліквідації вище названого контрреволюційного елемента, на протязі 6–7 серпня цього року (1945 р. – Т.Г.-Д.), здійснити ретельну перевірку дорослого населення міста” [32, арк.141]. Практикувалося “цілодобове чергування на підприємствах” [33, арк.54]. Внутрішні війська НКВС отримували вказівку “працівникам, працюючим по фільтрації проводити ретельну перевірку тих (затриманих. – Т.Г.-Д.) під кутом зору виявлення їх належності до підпілля ОУН, керівників банд УПА, диверсантів, терористів і агентури противника, при підтвердженні негайно заарештовувати” [33, арк.55].

Проведення реєстрації населення в західних областях України (постанова ЦК КП(б)У від 19 січня 1945 р.) мало на меті завдати удару по націоналістичному руху опору та співчуваючим із числа місцевого населення. Зокрема, план оперативно-військових заходів із ліквідації залишків боївок й оунівського підпілля на ділянці Надвірнянського району в період із 23 березня до 1 квітня 1946 р. передбачав: “Розробити детальний план проведення масової перевірки паспортного режиму з метою вилучення нелегалів, бандитів та іншого антирадянського елемента, використавши сили місцевих частин НКВС-НКДБ” [33, арк.39].

До радянських методів залякування місцевого населення відносять привселюдні страти за вибоками військових колегій. У Станіславській області від серпня 1944 р. до лютого 1945 р. відбулося 28 таких страт (25 – у 18 районах і 3 – в обласному центрі). 5 вересня 1949 р. Політбюро ЦК КП(б)У ухвалило постанову “Про проведення відкритих судових процесів у західних областях Української РСР над окремими учасниками бандитсько-терористичних груп”. На думку ініціаторів і авторів цього документа, відкриті судові процеси мали результативно вплинути на справу боротьби з підпільниками ОУН, позбавити їх підтримки з боку місцевого населення [48, с.428].

Поряд із терором радянським керівництвом використовувався такий дієвий метод, як амністії. Сталінський режим спекулював бажанням ідеологічно нестійкої частини упівців до мирного життя й припинення кровопролиття. “Наказую: всіх учасників банд, що добровільно з’являються, припинивши бандитську діяльність... а рівно й тих, що ухилилися від мобілізації в Червону Армію, – не піддавати ніяким репресіям, а негайно після явки відправляти їх на місця постійного мешкання” [43] – ішлося в одному з урядових звернень. Дійсний характер амністій відображає лист колишнього повітового керівника ОУН Городенківщини до секретаря Станіславського обкому КП(б)У від 14 квітня 1945 р.: “... мені було приобіцяно і запевнено мене, що все буде сповнене, ба що більше, не знаю з якою метою мені були приобіцяні ще навіть неймовірні обіцянки, прямо “золоті гори” (що нібито за своє зголошення і за поміч у ліквідації бандитизму зістану нагороджений, що я зістану відразу членом або щонайменше кандидатом партії, що я зі своєю родиною буду забезпечений всім на ціле життя і цілий ряд інших неймовірних обіцянок).

Але на ділі справа мається зовсім інакше. Я переконався, що ті всі обіцянки (належні і неналежні) були пустими словами” [13, арк.4].

Партійним апаратом практикувалося “залучення відповідного секретного апарату, який міг би впроваджуватися в... ОУНівське підпілля та інші контрреволюційні напрями” [33, арк.49–51]. ЦК КП(б)У вимагало від низових організацій “створити у кожному населеному пункті групи сприяння винищувальним батальйонам з місцевих жителів” [7, арк.8].

Слід зауважити, що вербування агентури в Станіславській області, за даними оргбюро ЦК КП(б)У, “виконувалося незадовільно” [9, арк.7]. Це ніякою мірою не засвідчувало про відсутність у регіоні симпатиків радянської системи, однак страх перед націоналістичним терором за співпрацю з більшовицькою владою ще довго був сильнішим.

Звичайними явищами в діяльності членів сталінських спецслужб у період “умиротворення” Західної України були: перевищення службових повноважень, мародерство, пияцтво, знущання над цивільним населенням і т. п. У повідомленні прокурора УРСР Р.Руденка на адресу керівників республіки йшлося про злочинні дії співробітників правоохоронних органів щодо мешканців західноукраїнського регіону [7, арк.192–196]. Масштаби несанкціонованого затримання й затягування розгляду справ за даними військового прокурора Львівського округу Ліпатова, зокрема, по Станіславській області становили 33,6 %. У доповідній записці наводилися численні факти тиску на арештованих, побиття з метою здобути необхідні для каральних установ “зізнання”. У звіті начальника Надвірнянського РВ МВС Пашкевича про результати боротьби з оунівським підпіллям у період від 10 жовтня 1946 р. до 1-го лютого 1947 р. зазначалося: “29 січня (1947 р. – Т.Г.-Д.) співробітниками РВ МВС були установлені й затримані злочинці, які виявилися військовослужбовцями однієї із військових частин, які дислокуються в м. Делятин. Затримано і передані до суду 13 чоловік на чолі з офіцером командиром взводу” [33, арк.28]. Заступник наркому внутрішніх справ Строкач на зборах партійного активу Станіславської області дорікав: “... ми в кожному жителі часом готові бачити бандерівців. При проведенні операції підходять до всього населення з трафаретом – всі ви бандерівці” [21, арк.60–61].

У відповідь на постанову ЦК КП(б)У “Про факти грубого порушення радянської законності в західних областях УРСР” із березня 1945 р. на місцях працювали особливі інспекції управлінь НКВС і НКДБ, війсьні прокурори. Зокрема, до вищої міри покарання – розстрілу був засуджений дільничний Калуського РВ НКВС Зозуля за перевищення службових обов’язків [15, арк.3]. Незважаючи на реакцію керівництва республіки й покарання винних згідно із чинним законодавством, такі зловживання ще більше посилювали антирадянські настрої, з одного боку, і симпатії до ОУН та УПА, – з іншого. Слід зауважити, що насильство з боку радянської й націоналістичної сторін породжувало пригнічений морально-психологічний стан місцевого населення. І в цій ситуації сталінське керівництво володіло ширшим простором для маневрування: постійна зміна кадрів, розгалужена система засобів ідеологічного впливу та ін.

Одним із найважливіших напрямів діяльності радянських органів на рубежі 1945–1946 рр. стало забезпечення перших повосних виборів до Верховної Ради, які мали відбутися 10 лютого 1946 р. Цій кампанії більшовики надавали величезного політико-ідеологічного значення. Зокрема, по Станіславській області було організовано 19430 гуртків “по вивченню Сталінської конституції та виборчого закону” [25, арк.29]. Місцеві партпрацівники звітували: “...ми використовуємо місцевий матеріал – фанеру, яку і малюємо. На фанері написали і будемо писати відповідні статті з Положення про вибори і Сталінської Конституції” [25, арк.6].

З метою проведення виборів партійними органами вживалися надзвичайні заходи: масові арешти, перевірки тощо. Зокрема, у довідці про агентурно-оперативну роботу Надвірнянського райвідділу НКДБ із 26 січня до 16 лютого 1946 р. указувалося: “По місту Надвірна викрита і ліквідована сектантська община баптистів у складі 10 чоловік, яка ставила собі за мету зірвати заходи по виборам до Верховної Ради СРСР, внаслідок чого учасники цієї секти систематично проводили антирадянську агітацію, прикриваючись своїми релігійними поглядами” [33, арк.108]. До особливих надзвичайних заходів силові органи систематично вдавалися під час святкування різноманітних урочистостей. Зокрема, у плані агентурно-оперативного обслуговування першо-

травневих святкувань у 1946 році по Надвірнянському районі передбачалося: “З метою попередження можливих спроб здійснення диверсійних актів на об’єктах промисловості необхідно ретельно перевірити особовий склад на уразливих ділянках і у випадку виявлення по оперативному обліку відсторонити від зайнятих посад на дні Першотравневих святкувань.

Проінструкувати сторожову агентуру працюючу на уразливих об’єктах, мобілізуючи її увагу на виявлення осіб, які мають намір здійснити диверсійні акти.

Переглянути оперативному складу по промисловим і сільським об’єктам всі наявні агентурні справи, справи-формуляри та інші оперативні обліки, на активно розроблюваних по підозрі у причетності до терору чи диверсій та осіб, у відношенні яких є перевірені матеріали, негайно підготувати арешти” [33, арк.52-53]. “З 30 квітня до 3 травня цього року (1946 р. – Т.Г.-Д.) на особливо уразливих об’єктах: нафтопромисел, нафтопереробний завод і лісопильний завод, організувати посилену охорону для цієї цілі через секретаря Районного партійно-радянського активу організувати посилену охорону вказаних підприємств... Зобов’язую оперативний склад, що знаходиться на чергуванні на промислових об’єктах через кожні 2 години інформувати відповідального чергового Райвідділу МГБ” [33, арк.54–55]. Особливу увагу приділялося забезпеченню “охорони трибуни, на якій під час проведення мітингів і демонстрацій будуть знаходитися представники партійно-радянських органів, з цією метою розташування біля трибун демонстрантів здійснювалося з тим розрахунком, щоб попередити будь-які наміри терористичних акцій на представників Партії і Радянської влади” [33, арк.55–56].

Таким чином, владна комуністична вертикаль, маючи у своєму розпорядженні значні матеріальні й кадрові ресурси, використовувала не тільки силові, але й агітаційно-психологічні методи з метою зменшення соціальної бази національно-визвольного руху, а також включення Західної України в політико-ідеологічне, соціально-економічне та науково-культурне поле радянської системи. Усі пропагандистські інституції були залучені до кампанії формування спільної радянської соціальної ідентичності, утвердження у свідомості місцевого населення ідей радянського патріотизму. Масово-політична діяльність радянських органів у перші повоєнні роки наштовхувалася на нерозуміння й протидію місцевого населення.

Події повоєнних років продемонстрували безкомпромисне протистояння між підпільниками та сталінським тоталітарним режимом у різних сферах. Збройна й ідеологічно-агітаційна діяльність ОУН і УПА згуртовувала місцеве населення навколо націоналістичного руху. Перед провідниками ОУН і УПА постало завдання отримати морально-психологічну й матеріальну підтримку не тільки в західноукраїнському селі, але й у місті. Однак це було проблематично, оскільки міста залишалися центрами радянської адміністрації, у яких розміщувалися збройні частини й війська НКВС, винищувальні загони тощо. Не зважаючи на несприятливі умови, провідники ОУН і повстанські командири намагалися поширити націоналістичні впливи серед міського населення та посилити свою присутність у містах.

Пріоритетними залишалися засоби збройної боротьби: напади на гарнізони й пости МВС, на компартійно-радянські установи; засідки; нищення комунікаційних споруд і засобів зв’язку; саботажні акції, у тому числі руйнування промислових об’єктів, виробничих приміщень, клубів; замаху на співробітників МВС і МДБ, на представників партійних і радянських органів, на місцевих мешканців, які співпрацювали з радянською владою, та ін. Зокрема, у серпні 1944 р. відділи УПА-Захід захопили містечка Перегінське й Рожнятів на Станіславщині. Об’єктом нападів протягом травня-червня 1945 р. стали районні центри Надвірна, Галич, Яворів, Солотвино, Делятин, Радехів, Гримайлів, Жаб’є, Яблунів, Ланчин, Корець [48, с.366].

У звіті заступника Надвірнянського РВ МДБ майора Шитикова секретарю Надвірнянського РК КП(б)У повідомлялося про проведення диверсійних акцій УПА: "...невідомою бандгрупою протитанковою міною підірваний паротяг і кулеметним вогнем обстріляний потяг навантажений лісом, в результаті чого були вбиті три бійці із Внутрішніх військ, які охороняли потяг, вбито три робітники із ліспромгоспу, які обслуговували вузькоколіїну дорогу..." [33, арк.80]. 12 вересня 1944 р. у Богородчанах здійснено напад на будинок воєнкомату [5, арк.250 зв]. 24 листопада 1944 р. "відділ УПА в силі двох роїв напав на будинок нкгб у Станіславові. Обстріляно кулеметами стійкових" [5, арк.251]. 4 грудня 1944 р. у районному центрі Тисмениця знищено "будинки нкгб, нквд і воєнкомату, вбито біля 30 большевиків" [5, арк.251]. Начальник обласного НКВС Завгородній на зборах партійного активу Станіславської області повідомляв про напади упівців у грудні 1944 р. на Солотвино, Більшівці, Тлумач, Тисменицю [19, арк.35].

Збройні напади на міста здійснювалися повстанцями також із метою звільнення заарештованих побратимів, одержання ліків та одягу. Зокрема, 24 вересня 1944 р. дві чоти повстанців у Солотвино звільнили близько 80 в'язнів [5, арк.251]. 17 листопада 1944 р. у Товмачі "знищено тюремну сторожу та визволено 150 ув'язнених українських громадян, а тюрму підміновано й висаджено в повітря" [5, арк.272]. 24 листопада 1944 р. у Солотвино "повстанці спалили будинки нквд, нкгб та звільнили б. 80 в'язнів" [5, арк.273]. 20 грудня 1944 р. у Товмачі силами повстанців було звільнено з в'язниці "45 в'язнів. У вуличних боях убито біля 60 большевиків, знищено будинок міліції і тюрму" [5, арк.252]. У січні 1945 р. було здійснено збройний напад на Косівську лікарню, у якій перебували поранені упівці [31, арк.3]. У Солотвино 29 квітня 1945 р. "здобуто шевську артіль, з якої взято 30 одягів" [5, арк.7]. У липні 1945 р. повстанці захопили аптеку в Калуші [28, арк.7]. Систематичними були руйнування мостів. Тільки в Солотвинському районі в період із 1 до 20 січня 1945 р. було підірвано 8 мостів [37, арк.3].

Провідники ОУН загалом ставилися з недовірою до населення міст, вважаючи, що соціальною базою для формування сексотів є вчителі, медики, працівники господарських і фінансових інституцій, сторожі, залізничники та ін. Про страти есбістами місцевих активістів свідчили численні факти [33, арк.70 зв., 100, 102]. Зокрема, 10 листопада 1944 р. у Перегінському районі було вбито 26 пропагандистів [5, арк.272]. У довідці начальника УМДБ Станіславської області вказувалося: "4 квітня 1948 року в селі Грабів бандитами були повішані голова сільради і воєнрук сільської школи... 18 липня цього року в 23 годину в місті Рожнятові був вбитий пожежний інспектор Рожнятівського РО МВД ст. лейтенант Старостін Микола Тимофійович" [35, арк.82–83]. Індивідуальний терор був однією із найпоширеніших форм боротьби повстанців у містах. "18 липня 1946 року о 23 годині в квартиру начальника першої частини Тисменецького Райвоєнкомату Станіславської області капітана Травкіна проникли три бандити і розстріляли його із автомату" [34, арк.6]. З метою недопущення терактів доручалося "в усіх містах і районних центрах організувати посилене патрулювання в нічний час" [34, арк.6 зв]. Радянським керівництвом ставилося завдання "ізолювати ОУН і УПА від місцевого населення" [23, арк.25].

Загалом міське населення потерпало як від радянських репресій, так і терористичних акцій УПА. Наростаючі втома від війни й відчуженість населення змушували націоналістичних провідників до пошуку нових і зрозумілих для різних верств населення політичних гасел.

У цьому напрямку велику увагу провід ОУН і УПА зосереджував на питаннях ідейно-виховної роботи, вбачаючи основну проблему в тому, що "маса не вихована, не зреволюціонізована" [14, арк.15].

Агітаційно-пропагандистською діяльністю в лавах ОУН і УПА займалися спеціальні пропагандистські відділи. У кожному відділі УПА мав бути, крім пропагандиста, політвиховник, призначений за узгодженням із політвиховником при штабі ВО із числа “ідейно-сильних та найкраще політично вироблених членів ОУН”. На них покладалося зобов’язання посилення політико-виховної роботи як серед вояків УПА, так і серед місцевого населення, яке мало бути не тільки пасивним симпатиком націоналізму, але активним учасником національно-визвольної боротьби. Слід зауважити, що поряд із політвиховниками важливу роль у створенні належного морально-психологічного клімату в повстанських підрозділах відігравали священники різних конфесій.

Свої ідеї й інформаційні матеріали ОУН і УПА поширювали різними способами. Насамперед, – шляхом друкованого слова. Лев Шанковський у книзі “УПА і підпільна література” (Філадельфія, 1952) наводить 21 назву газет і журналів, 60 назв брошур і книжок, 81 назву листівок у період 1944–1950 рр. У пропагандистській діяльності ОУН і УПА серйозною проблемою була нестача технічних засобів (радіопередавачів, видавничо-поліграфічного обладнання, друкарського паперу, а також спеціально підготовлених кадрів. Деколи вдавалося скористатися обласними друкарнями. Так, 7 листопада 1944 р. у Станіславській друкарні були випущені листівки ОУН і УПА [10, арк.101].

З іншого боку, у руках радянського апарату знаходилися значні сили для придушення не тільки збройної боротьби, але й усунення націоналістичної агітації, зокрема, “вилучення розкидуваних і розклеюваних оунівцями антирадянських листівок” [33, арк.53].

У підпільній літературі містилися як публікації теоретичного й навчально-практичного характеру, так і патріотичні пісні та вірші, прозові й сатиричні твори. Серед періодичних видань відзначимо такі: “Ідея і чин”, “До зброї”, “Повстанець”, “Шлях Перемоги”, “Чорний Ліс”, “За волю України”, у яких публікувалися В.Гапас, О.Дяків-Горновий, Д.Маївський, П.Полтава та ін. Окремо друкувалися брошури, теоретичні статті ідеологів націоналізму, контрпропагандистські матеріали.

У середовищі УПА й серед місцевого населення були популярними вірші та пісні на визвольну тематику. У Василя Пачовського є такі слова:

Народ безсмертний переможе в бою
І встане месник із кривавих мук,
За нами встане мовою страшною
Мільйон мільйонів мускулястих рук!

(“Гімн безсмертної батави”).

Однак головним видом інформаційно-пропагандистських друкованих видань були все ж листівки, короткі за об’ємом й емоційні за змістом. Розрізняють інформаційні, листівки-документи, листівки-лозунги, листівки-звернення. Зокрема, в одній з інформаційних листівок указувалося: “В Україні, особливо в її західних областях від часу після останньої війни непереможно існує стан облоги залог МГБ. По селах постійно кватрують опер групи /боївки/ МГБ. Обсажені ними також залізничні станції, промислові заводи, колгоспи, вируби і місця звозу дерева і т.п. А також комуністичний партійний апарат, послуговується всіма можливими засобами індивідуального та збірного терору, щоб перемінити населення в послушних невірників московських вельмож” [2, арк.10].

Характерною рисою психологічної війни ОУН і УПА було масове розвішування лозунгів на стінах будинків, радянських закладів, на парканах, інколи на деревах. “Простий у виготовленні, легкий в поширенні (лозунг. – Т.Г-Д.) – блискуче виконує свої завдання: донести слово Правди в найдавніші закутки сіл і міст, покерувати боротьбою покривджених аж до повної перемоги над ненависним большевизмом” [50, с.331]. В

одній з інструкцій Крайового осередку пропаганди зазначалося: “Редакція лозунгів – це суто політична робота й вона забезпечується тільки за керівними осередками організації” [5, спр.62, арк.22 зв.]. У звіті про стан боротьби проти ОУН і УПА за червень-липень 1945 р. повідомлялося: “В Болехові зареєстровано декілька випадків, коли бандити розклеювали друковані листівки контрреволюційного змісту на вітринах районних закладів” [12, арк.14].

Серед закликів були поширені, зокрема, такі: “Німецька каторга не гірша від сталінської! Геть загарбників з української землі”, “Україна не буде колонією гітлерівсько-сталінських імперіалістів!”, “Геть берлінсько-московських “визволителів” та “оборонців!” [3, арк.403].

Широко використовувалися в роботі з місцевим населенням усні методи – бесіди, мітинги, збори, святкування національних і релігійних свят, що вимагали від їх організаторів високого рівня теоретичної підготовки, добрі знання історії, міжнародних справ. Зокрема, активно на теренах нашого краю відзначався день проголошення незалежності України – 30 червня [34, арк.5]. “Всі відділи не оминали нагоди під час перебування в населених пунктах для переводжування гутірок і мітингів з населенням... Відділи перевели листкові акції: в лютому проти виборів, у квітні Великодні і до сексотів і комсомольців” [34, арк.5]. В оунівській інструкції з агітаційної роботи за вересень 1945 р. радилося “посилювати шептову пропаганду в індивідуальних розмовах” [36, арк.71].

Основними складовими ідеологічної роботи була критика суті сталінського тоталітаризму, його мети й форм досягнення, пояснення справжніх причин війни та її наслідків, ролі в ній російського народу й партократичної верхівки, а також роз’яснення завдань ОУН і УПА, визначення їх внеску в боротьбу за незалежну соборну Українську державу, плекання віри в перемогу, піднесення бойового духу та витризалості народу [16, арк.44–54].

Одним із завдань психологічної війни українських повстанців була протидія пропаганді противника. Реакцією на вихід із лісу ряду повстанців унаслідок оголошення радянських амністій стало рішення відпустити з повстанських лав випадкових людей, які перебували там не з ідейних переконань, а з міркувань самозбереження. Націоналістична пропаганда поширювала листівки, у яких засуджувала тих, хто піддавався на агітацію, і розкривала суть радянської політики. У жовтні 1944 р. було поширене звернення “Усім слоням, куцам, ослам, цапам і всій менажерії Станіславської області – відповідь на летучку “До учасників т.зв. УПА та УНРА”, у якій зазначалося: “Чому ми не знали раніше, що на світі є така “щаслива країна”, як катівня народів – Радянський Союз... Хочете нас рятувати і показати правильний шлях, тільки не кажете ясно куди – до гнилих тюрем НКВД і на Соловки чи прямо найкоротшим шляхом на лоно Авраама” [11, арк.22].

На радянську виборчу кампанію оунівське підпілля відгукнулося активною пропагандистською діяльністю “серед населення, закликаючи останніх не приймати участь в голосуванні, систематично сприяти в постачанні продуктами харчування... розвідувальними даними про дислокацію військових частин, розташування виборчих дільниць і членів виборчих комісій” [33, арк.107]. У Західній Україні поширювалися націоналістичні листівки: “Українці! Верховна Рада – слухняне знаряддя в руках імперіаліста Сталіна – нашого гнобителя і експлуататора! Геть сталінську Верховну Раду! Геть сталінські вибори до неї! Хай живе вільно обране представництво українського народу в Українській Самостійній Соборній Державі!

Українці! Сталінські депутати – підлі зрадники і люті вороги народу!... Сталінська “конституція” – найреакційніша в світі... Сталінський “виборчий закон” – жорстокий глум над нашими правами!” [3, арк.254].

Слід зауважити, що окупаційна політика радянської влади давала простір пропагандистській референтурі ОУН, яка, опираючись на антирадянські настрої серед населення, забезпечувала собі його підтримку. Зокрема, націоналістичні листівки інформували: “Впродовж усього 1945 р. не залишилося в Україні жодного міста, ні села, ні містечка, де б НКВД не провело своїх масових арештувань. У кожному обл.- і райцентрі додатково зайнято під тюрми цілі комплекси будівель. Під час більших арештувань НКВД займає під в’язниці навіть школи, сільради і приватні будинки. Перебуваючи по кількадесят і кількасот у приміщеннях для кількох людей або у всіляких льохах, підвалах, що в жодному випадку не надаються для мешкання, не дістаючи не тільки постелі, але навіть в’язки соломи, вони примушені сидіти на вогкій брудній долівці, вмлівають від тісноти і браку повітря. Серед нечистоти і жахливого голоду ширяться тут інфекційні хвороби, часто навіть штучно викликувані енкаведистами. В’язнів без жодної причини до крови побивають, зневажають, у найбільш садистичний спосіб знущаються над ними. Під час переслухань піддають кожного в’язня вишуканим середньовічним тортурам, в найбезсоромніший спосіб шантажують” [4, арк.213]. “При “мобілізації” майже ніколи не обходилося без розстрілів зовсім неповинних громадян, шибенець або підпалів” [39, с.22] – повідомлялося в статті Арсена Панасенка “Боротьба українського народу з другою большевицькою окупацією”, опублікованій у серпневому номері 1945 р. журналу “Ідея і чин”.

Загалом у повоєнний період було здійснено п’ять великих ідеологічних кампаній націоналістичного підпілля: акція допомоги голодуючим на сході України, акція боротьби за українську молодь, збір обвинувачуваних матеріалів про злочини радянської системи, акції проти колективізації й депортації. Зокрема, особлива увага націоналістичних політвиховників зверталася на національне та релігійне виховання молоді з метою усунути її з-під впливу більшовицького агітпропу, піонерських і комсомольських організацій. Заступник секретаря ЦК КП(б)У Стоянцев на зборах партійного активу Станіславської області 12 липня 1947 р. застерігав, що “оунівці тримають курс на молодь, за рахунок цього підтримують своє існування, а ми в своїй політичній роботі погано працюємо серед молоді, не протиставляємося цій роботі, яку проводять ОУНівці особливо явно в учбових закладах... Так що у справі роботи з молоддю потрібно приділити більше уваги. На жаль, у нас таке становище, як з роботою серед жінок” [22, арк.106]. Районні партійні працівники нарікали на використання націоналістами “жінок, підлітків, старих в якості зв’язкових” [23, арк.21]. Начальник обласного управління НКДБ Михайлов на зборах партійного активу Станіславської області 11 жовтня 1944 р. відзначив той факт, що “активну роль в якості агентів здійснюють дівчата, виконуючи роль розвідниць” [20, арк.46].

“По місту Надвірна викрито дві молодіжні організації (ОУН. – Т.Г.-Д.) в склад яких входить в основному молодь, що навчається в школах і працююча в Радянських закладах” [33, арк.70–70 зв.] – звітували місцеві партпрацівники взимку 1946 р. Виступаючи на зборах партійного активу Станіславської області, помічник прокурора округу Федотов зазначав: “Звичайно, якщо ця категорія (дітей і підлітків. – Т.Г.-Д.) дійсно із зброєю в руках стріляє в нас, підпалює наші заводи, пускає під укіс поїзди, ми не будемо дивитися на їх вік, ми будемо судити” [21, арк.5].

Одним із способів придушення національно-визвольного руху в Західній Україні був вивіз молоді на роботи в східні й південні регіони УРСР і СРСР. Націоналістична пропаганда різко засудила такі дії більшовицького режиму: “Одним із засобів фізично винищити український народ є широко застосовуване масове виводження українського населення на Сибір, на каторжні роботи в Донбас, Урал і т. д.

Зокрема, масові вивози проводить окупант на західноукраїнських землях, де найширше розгорнулася визвольна противбольшевицька боротьба українського народу...

Вони думають, що в снігах Сибіру і в темних підземеллях рудників і шахт зламається Ваш волелюбний дух і згасне, здушений морозним вітром, Ваш патріотизм” [40].

Політвиховники ОУН намагалися залучити на свій бік західноукраїнську інтелігенцію. Націоналістична пропаганда стверджувала: “Українське підпілля ніколи не переслідувало і не переслідує службовців адміністративних, заготівельних та інших радянських установ тільки за те, що вони є службовцями... В Західній Україні большевицька влада, зустрівшись з широким визвольним повстанським і підпільним рухом та рішучим спротивом українських народних мас, кинула на боротьбу з ними не тільки поліційні загони мвд і мгб, але теж і службовців різних установ – адміністративних, заготівельних, кооперативних, культурно-освітніх і т. д. Мало того, большевицька влада озброїла їх і дала їм повну свободу в переслідуванні і тероризуванні населення. Багато дехто із рад службовців, маючи таку свободу і будучи вірними наймитами большевицьких гнобителів, допускається різних злочинів супроти населення на території дій УПА та підпілля та супроти українського народу в цілому!... Зрозуміло, що українське підпілля вважає таких “службовців” за ворогів українського народу, за вислужників московсько-більшовицьких окупантів і судить їх революційним судом” [1, арк.140]. Зверталася увага на необхідність ведення роз’яснювальної роботи серед учителів зі східних районів УРСР із тим, щоб вони припиняли вихваляння радянського ладу. У випадку необхідності дозволялося брати їх на допит, але заборонялася їх ліквідація [48, с. 425].

Гаслом націоналістичної пропаганди було твердження: “Ми за навчання дітей, але проти викорінювання душ” [36, арк.70]. У 1945 р. ОУН поширила звернення до всіх директорів, завідувачів і вчителів, у якому зазначалося: “Стоїмо за масове навчання молоді в школах... Ми, Українські Повстанці, допоможемо вчителям в охопленні молоді шкільним навчанням, але рівночасно допомагаємо і наказуємо, щоби в виховуванні української молоді зникло вироблювання радянського патріотизму та вциплювання любові до “найкращого друга – батька Сталіна” [14, арк.3]. Основним завданням учителя є “в теперішній жорстокий час визвольних революційних змагань українського народу зберегти молодь у моральному здоров’ї, та підготувати її до нового життя в Українській Соборній Самостійній Державі, в якій вони мають стати вартісними, творчими силами” [14, арк.3 зв].

Загальноприйнятим є твердження про підтримку ОУН і УПА насамперед серед сільського населення Західної України. Однак велику увагу націоналістичне підпілля приділяло агітаційній діяльності серед робітничої верстви.

В інструкції до надрайонних провідників ОУН на зиму 1945–1946 рр. доручалося біля “кожного районного центру створити спецбоївку, яка буде мати спецзавдання (індивідуальні акти терору, саботажу і т. п.). В боївці можуть бути не члени, що знають добре місто і боєві... Кожний провідник даної боївки веде хроніку”. Усвідомлюючи необхідність поширення впливу ОУН і УПА на українське місто, націоналістичний провід наполягав: “Навіть коштом послаблення роботи по селах, а опанувати міста. Ширити пропаганду, вести терористичні акти, шукати своїх людей і т. п. Вести пропаганду між українцями східних областей... Ми мусимо пам’ятати, що здобуваючи Схід робимо більш як половину революційної роботи. Без Сходу Української Держави нам не здобути. Тому “Лицем до Сходу”. Агітувати робітників, інтелігенцію, партійців, москалів, грузинів, і всіх інших, навіть енкаведистів. Останніх словом і кулею” [14, арк.16]. За повідомленнями місцевих партпрацівників, на зборах трудових колективів “кидали анонімки явно контрреволюційного порядку, наприклад анонімки такого змісту: “Коли була польська держава, нам було краще. Місцева влада піклується тільки про себе” [25, арк.53].

Реакцією на кадрову політику радянського режиму стали листівки націоналістичного підпілля, у яких зазначалося, зокрема: “Українці! Московсько-большевицькі гнобителі з метою русифікації України масово насилають шовіністично-російський елемент до наших міст і сіл, до наших фабрик і заводів, до наших шкіл, до всіх інституцій державного і господарського життя!

Геть з України русифікаційний елемент! Українці зі східних областей! Не говоріть в Україні російською мовою це ганьба на власній землі говорити чужою мовою – мовою окупантів!... Скрізь у світі кожний народ говорить на власній землі тільки рідною мовою. Чому ми маємо бути гірші від них. Ганьба всім тим українцям, які в Україні говорять по-російськи!” [3, арк.412].

У методичних порадах “На допомогу пропагандистам” (1944 р.) указувалося на необхідність використання радянської риторики та пропагандистських прийомів проти самих більшовиків, зокрема в робітничому питанні. З гаслами захисту прав робітників від радянської окупаційної політики виступила Народно-визвольна революційна організація (липень 1944 р.), що була спробою утворення надпартійної репрезентативної інституції українського народу. Від імені НВРО, зокрема, вийшла листівка “Робітники!”. Центральний комітет НВРО 10 жовтня 1944 р. видав “Інструкцію для керівництва генеральних округ”, у якій рекомендувалося частині повстанських кадрів влитись у міське середовище з метою проведення пропагандистської роботи серед робітництва й жінок.

Викриваючи “успіхи” індустріалізації, націоналістичні політвиховники зазначали: “Незважаючи на деякі успіхи більшовицького режиму у відбудові господарства, незважаючи на кількаразове знижування цін тощо, соціально-економічне становище робітничої класи продовжує й далі залишатися дуже важким. Реальна зарплата робітництва продовжує далі залишатися дуже низькою. Звичайний робітник заробляє пересічно від 400–500 руб. ... дуже погана організація постачання харчовими продуктами. В столових звичайно харчі погані. Часто бракує хліба, цукру тощо. Ціни на більшість промтоварів високі. Також дуже погані життєві умови. На багатьох заводах і фабриках ... відсутні елементарні умови безпеки” [2, арк.190]. У націоналістичному звіті за січень 1945 р. по м. Солотвино зазначалося: “Ставлення робітників до большевицької влади сильно вороже, причиною є соціалістичне змагання, низька зарплатня, експлуатація робітників, які працюють тільки на те, щоб мати документ. До нашого руху робітники ставляться приємно” [36, арк.72]. В інструкції УПА відділам, які відправлялися в рейд до Чехословаччини 20 січня 1946 р., повідомлялося: “У робітників відібрали роботу, свободу і справедливий заробіток. Всіх громадян більшовики зробили безправними тероризованими рабами держави, в якому править партійна кліка нових червоних буржуїв” [17, арк.81].

На початок четвертої п’ятирічки націоналістичні агітатори відгукнулися листівками й лозунгами такого змісту: “Четверта п’ятирічка – це не чуваний до тепер грабіж України. Україна і далі використовується як сировинна база і ринок збуту для російської промисловості. Не дозвольте Сталінській кліці грабувати наші багатства. Геть колоніальний грабіж України. Сталінські вельможі хочуть так господарювати в Україні, як господарять в Африці капіталістичні грабіжники... Сталінські вельможі знову вироблятимуть тільки літаки, гармати, танки, не ці предмети споживання, яких ви найбільше потребуєте” [3, арк.406]. В іншій зазначалося: “Разом з тим Москволюдиноненависники стосують ще визиск господарських засобів України. На наших землях переважно форсується лише видобувна промисловість, що побіч грабежів плодів землі являється головним предметом зацікавлення господарського планування ворога. Виробничий промисел розбудовується лише в корінно московських і зауральських просторах, зате зовсім не відбудовуються українські заводи” [2, арк.11].

У націоналістичній пропаганді суть стахановщини бачилася так: “Більшовицька стахановщина і соціалістичне змагання, норми “добровільного збільшення продуктивності” – це нечувана експлуатація робочих сил, висмокування поту і крові робітників, смертельне виснаження працюючих”. Мета економічної політики Радянського Союзу, на думку упівців, – це підготовка до завойовницьких походів: “Праця і продуктивність в СРСР іде не на користь і добро працюючим, але на наживу нової партійної буржуазії – на Кремлівські банкети і паради, на агентурно-підривну роботу в цілому світі, необхідну для їх імперіалістичних цілей і більше всього на підготовку загарбницьких війн” [17, арк.87].

Систематичний і планомірний наступ більшовиків на позиції українських повстанців і підпільників на всіх теренах західного регіону як у військовій сфері, так й у сфері ідеології ставив питанням часу придушення руху Опору. Сподівання націоналістичного проводу на нову війну й допомогу західних країн не виправдались.

Таким чином, у перші повоєнні роки активно велася боротьба між радянською владою і визвольним рухом в ідеологічно-політичній площині. Інформаційне протистояння відіграло значну роль у прагненні віднайти підтримку з боку різних верств населення західного регіону, у тому числі й мешканців міст. Не зважаючи на переваги радянської сторони в матеріальних і людських ресурсах та ізоляцію ОУН і УПА від міжнародних чинників, національно-визвольний рух, маючи підтримку з боку місцевого населення, ще протягом майже десяти років продовжував боротьбу за незалежну Україну. Саме українські міста згодом стануть центрами опозиційного руху Опору радянському режиму, який триватиме до падіння СРСР і проголошення самостійної Української держави.

1. Державний архів Служби безпеки України, фонд друкованих видань № 376, т.4.
2. Там само, т. 5.
3. Там само, т. 10.
4. Там само, т. 31.
5. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф. 3833, оп.2, спр.89.
6. Там само. – Спр. 195.
7. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 1, оп. 16, спр. 29.
8. Там само, спр. 31.
9. Там само, спр. 50.
10. Там само, оп. 23, спр. 1421.
11. Там само, спр. 1677.
12. Там само, спр. 1701.
13. Там само, спр. 1713.
14. Там само, спр. 1716.
15. Там само, спр. 2434.
16. Там само, спр. 2968.
17. Там само, спр. 3939.
18. Державний архів Івано-Франківської області, ф. 1-П, оп. 1, спр. 62.
19. Там само, спр. 70.
20. Там само, спр. 169.
21. Там само, спр. 277.
22. Там само, спр. 588.
23. Там само, ф. Р-3-П, оп. 1, спр. 16.
24. Там само, ф. 5-П, оп. 1, спр. 46.
25. Там само, ф. 9-1. П, оп. 1, спр. 62.
26. Там само, ф. 12-П, оп. 1, спр. 47.
27. Там само, спр. 104.
28. Там само, ф. Р-17-П, оп. 1, спр. 33.
29. Там само, спр. 47.
30. Там само, спр. 83.
31. Там само, ф. Р-21-П, оп. 1, спр. 3.
32. Там само, ф. 22-П, оп. 1, спр. 22.
33. Там само, ф. Р-25-П, оп. 1, спр. 43.

34. Там само, ф. П- 31, оп. 1, спр. 35.
35. Там само, спр. 59.
36. Там само, ф. Р-33-П, оп. 1, спр. 11.
37. Там само, спр. 113.
38. Промышленность и рабочий класс Украинской ССР. 1946–1950 : сборник документов и материалов. – К. : Наукова думка, 1980. – 555 с.
39. Арсен Панасенко. Борьба украинского народа с другою большевицкою окупацією / Арсен Панасенко // Идея і чин. Рік IV. – 1945. – № 8. – С. 22.
40. До насильно вивожуваних на Сибір і на большевицькі каторжні роботи // Сурма. – 1947.
41. Правда. – 1947. – 5 травня.
42. Прикарпатська правда. – 1946. – 6 січня.
43. Прикарпатська правда. – 1946. – 15 січня.
44. Прикарпатська правда. – 1946. – 14 лютого.
45. Балух В. Деякі питання радянського будівництва в західних областях Української РСР у 1944–1945 рр. / В. Балух // Український історичний журнал. – 1983. – № 4. – С. 118–127.
46. Баран В. Україна: новітня історія (1945–1991) / В. Баран. – Львів, 2003. – 670 с.
47. Кудлай О. Робітничий клас Української РСР у боротьбі за відбудову і розвиток промисловості в післявоєнний період / О. Кудлай. – К., 1965. – 295 с.
48. Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія. Історичні нариси / [відп. ред. С. В. Кульчицький]. – К., 2005. – 495 с.
49. Прикарпаття під прапором Рад. – Ужгород : Карпати, 1989. – 206 с.
50. Стародубець Г. Генеза українського повстанського запілля / Г. Стародубець. – Тернопіль, 2008. – 462 с.

The main tasks and directions of the political and propagandistic activity of the soviet government and OUN and UUP during the post-war years are investigated in the article. It is proved that both power methods and agitation-propagandistic forms were effective facilities in the ideological and political opposition in the period of "pacification" of Western Ukraine. It is analyzed the reasons of the depressed moral and psychological climate in the western-ukrainian towns.

Key words: *Stalin totalitarian regime, Organization of the Ukrainian nationalists, Ukrainian Uprising Army, propaganda, agitation, national liberation movement.*

УДК 94 (477)

ББК 63.3 (4 Укр) 627

Д.С. Зінчук

ПРАВОЗАХИСНА ДІЯЛЬНІСТЬ ВАСИЛЯ РОМАНЮКА (1972–1979 рр.)

У статті розглядається правозахисна діяльність Василя Омеляновича Романюка (Патріарха УПЦ КП Володимира) під час його ув'язнення протягом 1972–1979 рр. Проаналізовано звернення, заяви священика до різних міжнародних організацій, політичних діячів, у яких він критикував радянський режим, порушення прав людини, нестерпні умови утримання політв'язнів. Також В.Романюк відстоював права віруючих, вів боротьбу за свободу совісті в СРСР, застосовував такі форми діяльності, як оголошення голодування, відмову від радянського громадянства.

Ключові слова: *Василь Романюк, правозахисна діяльність, політичні репресії, політв'язні, права людини, свобода совісті.*

Одним із пріоритетних напрямків української історичної науки вважається історична біографістика. В Україні назріла потреба дослідження спадщини багатьох історичних діячів, чиї імена замовчувались, а діяльність перебувала за межами наукового інтересу дослідників. Процес державного й релігійного відродження України спонукає до повернення з небуття видатних особистостей. До таких невідомих широкому загалу постатей належить ім'я Василя Омеляновича Романюка (Патріарха УПЦ КП Володимира), священика, правозахисника, багаторічного в'язня сталінських і брежнєвських таборів, члена Української Гельсінської спілки, богослова, філософа.

Проблема правозахисної боротьби В.Романюка висвітлювалася дослідниками Л.Алексеевою [23], Г.Касьяновим [30], Ю.Курносим [32], Ю.Данилюком та О.Бажаном [24–26].